

МЕНЕДЖМЕНТ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 005.336:332.1(477)

DOI: 10.26565/2311-2379-2018-95-08

О. О. Петряєв

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

пл. Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

E-mail: dochent78@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6705-4714>

М. В. Грузд

Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

пр. Науки, 9-А, м. Харків, 61166, Україна

E-mail: grumary@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1396-121X>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ОЦІНКА СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті досліджено проблеми формування та оцінки соціального потенціалу в системі пріоритетів людського розвитку. Доведено відсутність науково обґрунтованих концепцій та моделей управління соціальним потенціалом в Україні. Узагальнено підходи до трактування сутності соціального потенціалу регіону, країни. Визначено основні ознаки поняття, що розглядається. Показано, що соціальний потенціал складається з елементів, що безпосередньо визначають соціальну активність населення регіону та рівень його соціальної захищеності. Обґрунтовано, що соціальний потенціал регіону формується із потенціалів окремих осіб і відповідних передумов, які в поєднанні дають нове утворення. Визначено пріоритетність соціальної складової розвитку соціального потенціалу регіону. Виявлено особливість соціального потенціалу регіону. Визначено рівні формування соціального потенціалу регіону. Названо основні показники, які мають вплив на розвиток соціального потенціалу регіону країни. Наведено структура показників і надано основні характеристики соціального потенціалу регіону. Обґрунтовано вихідні положення щодо перетворення соціального потенціалу регіону в соціальний ресурс та визначено механізми активізації цих процесів. Показано етапи оцінки соціального потенціалу регіонів України та розкрито їх зміст. Оцінено соціальний потенціал регіонів України в динаміці. Запропоновано заходи щодо подолання нерівномірності розвитку регіонів України. Рекомендовано використання стимулюючих заходів активізації соціального потенціалу регіонів України на основі ефективного механізму державного управління. Показано необхідність забезпечення фінансової самостійності регіонів за рахунок розмежування компетенції між органами державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання. Запропоновано розробити механізм міжрегіонального співробітництва.

Ключові слова: соціальний потенціал, регіони України, формування, оцінка, рівень, розвиток
JEL Classification: I 31; R 11; R 13.

Oleksii Petriaiev

V.N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: dochent78@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6705-4714>

Maryna Gruzd

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Prospect Nauki, 9-A, Kharkiv, 61166, Ukraine

E-mail: grumary@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1396-121X>

SPECIFIC DESIGN AND ASSESSMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL CAPITAL OF THE REGIONS OF UKRAINE

The article deals with the problems of formation and evaluation of social capital in the system of human development priorities. The lack of scientifically grounded concepts and models of social capital management in Ukraine was proved. The approaches to the interpretation of the essence of the social capital of the region and

the country were generalized. The main features of the concept under consideration were determined. It is shown that social capital consists of the elements that directly determine the social activity of the population of the region and the level of its social security. It is substantiated that the social capital of the region is made up of the capacity of individuals and the corresponding prerequisites, which together create a new entity.

The priority of the social component of development of social capital of the region is determined. The specific feature of the social capital of the region and the levels of its design are revealed. The main indicators affecting the development of the regional social capital are named. The structure of indicators is presented and the main characteristics of the social capital of the region are given. The initial provisions concerning the transformation of the social capital of the region into a social resource are substantiated and mechanisms for activating these processes are defined. The stages of estimating the social capital of the regions of Ukraine are shown and their content is disclosed. The social capital of Ukrainian regions is estimated in dynamics. Measures to overcome the uneven development of regions of Ukraine are proposed. It is recommended to use stimulating measures to revitalize the social capital of the regions of Ukraine on the basis of an effective mechanism of public administration. The need for ensuring the financial autonomy of the regions by delimitating competence between state authorities, local self-government and economic entities is justified. It is proposed to develop a mechanism of interregional cooperation.

Keywords: social capital, regions of Ukraine, design, assessment, level, development.

JEL Classification: I 31; R 11; R 13.

А. А. Петряев

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,
пл. Свободы, 4, 61022, Харьков, Украина

E-mail: dochent78@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6705-4714>

М. В. Грузд

Харьковский национальный экономический университет имени С. Кузнеца
пр. Науки, 9-а., Харьков, 61166, Украина

E-mail: grumary@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1396-121X>

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И ОЦЕНКА РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

В статье исследованы проблемы формирования и оценки социального потенциала в системе приоритетов человеческого развития. Доказано отсутствие научно обоснованных концепций и моделей управления социальным потенциалом в Украине. Выявлена особенность социального потенциала региона. Обобщены подходы к трактовке сущности социального потенциала региона, страны. Определены основные признаки рассматриваемого понятия. Показано, что социальный потенциал состоит из элементов, непосредственно определяющих социальную активность населения региона и уровень его социальной защищенности. Обосновано, что социальный потенциал региона формируется из потенциалов отдельных лиц и соответствующих предпосылок, которые в сочетании дают новое образование. Определена приоритетность социальной составляющей развития социального потенциала региона. Выявлено особенность социального потенциала региона и определены уровни его формирования. Названы основные показатели, которые влияют на развитие социального потенциала региона страны. Приведена структура показателей и основные характеристики социального потенциала региона. Обоснованы исходные положения по преобразованию социального потенциала региона в социальный ресурс и определены механизмы активизации этих процессов. Показаны этапы оценки социального потенциала регионов Украины и раскрыто их содержание. Оценен социальный потенциал регионов Украины в динамике. Предложены меры по преодолению неравномерности развития регионов Украины. Рекомендовано использование стимулирующих мер активизации социального потенциала регионов Украины на основе эффективного механизма государственного управления. Показана необходимость обеспечения финансовой самостоятельности регионов за счет разграничения компетенции между органами государственной власти, местного самоуправления и субъектами хозяйствования. Предложено разработать механизм межрегионального сотрудничества.

Ключевые слова: социальный потенциал, регионы Украины, формирование, оценка, уровень, развитие.

JEL Classification: I 31; R 11; R 13.

Постановка проблеми. В останні роки в Україні науковцями і практиками приділяється велика увага до вирішення соціальних проблем. Це відображається в обговоренні питань, що стосуються соціальної політики держави, на різних наукових заходах, публікація багатьох статей та монографій з соціальних питань. У нинішній кризі питання формування та

використання соціального потенціалу регіону стало ще важливішим, оскільки у його розвитку є негативні тенденції.

Дослідження соціального потенціалу присвячено багато наукових праць. Обговорюється соціальний потенціал молодого міста, соціальний потенціал в плануванні міського розвитку, управління соціально-економічним розвитком, розробка методики дослідження економічного і соціального розвитку регіону і т.п. В останні роки вчені звертають увагу на деякі елементи соціального потенціалу, таких як, наприклад, людські ресурси, якість життя в регіоні тощо. Проте використання існуючого соціального потенціалу регіону в розрізі загального потенціалу країни приділяється недостатньо уваги.

Відсутність науково обґрунтованих концепцій та моделей управління соціальним потенціалом суспільства, а також критеріїв оцінки та регулювання цього процесу призводять до збільшення диспропорцій та загострення кризи. Це багато в чому пов'язано з тим, що довгий час пріоритетом для людського розвитку був не соціальний добробут, а прискорення економічного зростання. Вважалося, що досягнення в економіці автоматично призведуть до соціального прогресу. Проте формула рівності економічного зростання та ефективного розвитку соціального потенціалу не знайшла належної реалізації (Лібанова, 2014).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування та оцінки соціального потенціалу в системі пріоритетів людського розвитку є абсолютно новою, тому робота, яка розглядає цю проблему, є рідкістю. Проте значним науковим фундаментом для більш глибокого вивчення вищевказаного соціального процесу були відомі вітчизняні та зарубіжні автори (Панкова, 2011).

Багато досліджень провідних вчених з різних аспектів соціального потенціалу, а саме соціального потенціалу регіонів вивчали В. М. Прохорова, М. П. Салтан; аналіз соціального потенціалу з використанням рейтингової оцінки проводили Я. В. Луценко, М. О. Кримова (Луценко et al., 2013), В. П. Дубішев; соціальний потенціал на психологічному рівні, що вказує на індивідуальні психологічні резерви, розглядала Л. І. Панкова.

Останні тенденції дослідження соціального розвитку і соціального потенціалу знаходять своє відображення в роботах таких вчених, як Е. М. Лібанова, Н. В. Коленда. Роль державних, місцевих та регіональних органів влади в розвитку соціального потенціалу вивчають І. Г. Саксельцев Але вимагає більш детального вивчення формування та оцінка соціального потенціалу регіонів України, що дозволить скласти пропозиції щодо подолання нерівномірності їх розвитку.

Мета статті. Метою даного дослідження є визначення особливостей формування, використання соціального потенціалу регіонів України та його оцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. До недавнього часу соціальний потенціал розглядався тільки як структурна складова економічного потенціалу, а в більшості випадків тільки трудовий потенціал. Однак соціальний потенціал є одночасно результатом функціонування економічної системи і фактором, який впливає на цю економічну систему, тому необхідно його відокремити від економічного потенціалу (Салтан, 2011).

Грунтуючись на аналізі літератури Прохорова В. М. відзначає «...що соціальний потенціал є системною сукупністю можливостей і мотивацій, здібностей і якостей індивідів, соціальних груп, суспільства, що забезпечують їх життєдіяльність, соціальну активність та його відтворення. За наявності необхідних ресурсів і потреб його носіїв соціальний потенціал реалізується у праці. Ядром соціального потенціалу є людський потенціал, основними чинниками розвитку якого є: здоров'я, освіта, професійні знання, уміння та навички, сприятливі умови життєдіяльності і праці» (Прохорова, 2013, с. 220).

Соціальний потенціал регіону являє собою складну систему, яка включає в себе інтелектуальний, трудовий, науковий, культурний та освітній потенціал, які разом забезпечують засоби до існування і соціального розвитку в регіональному середовищі. Це дозволить забезпечити вирішення соціально-економічних проблем, що може бути тільки за рахунок активного використання всіх його елементів.

Соціальний потенціал – це специфічна соціально-економічна категорія, вивчення якої приділялося мало уваги. Труднощі аналізу формування і використання соціального потенціалу регіонів виникають в зв'язку з тим, що його можна розглядати як об'єкт, який формується на різних рівнях, змінюючи при цьому смисловий зміст і структуру.

Узагальнення підходів до інтерпретації сутності соціального потенціалу регіону дозволяє визначити основні риси концепції: відображає можливості, використання яких спрямоване на досягнення цілей в галузі соціального розвитку в регіоні, що забезпечує найбільш сприятливі умови життєдіяльності населення і розширеного відтворення людини і продуктивних сил в цілому; здатність за рахунок соціальних відносин, мереж, зв'язків, процесів забезпечити синергетичний ефект; формується з елементів, які безпосередньо визначають соціальну активність населення цього регіону і рівень його соціального забезпечення; складається з повноважень осіб і відповідних передумов, що в поєднанні дає нову форму утворення (Коленда, 2014).

Концептуальні підходи до формування і використання соціального потенціалу регіонів України дозволяють встановити пріоритети соціального розвитку і їх важливість для його досягнення в майбутньому (Лібанова, 2014, с. 108).

Тобто під соціальним потенціалом регіону будемо розуміти сукупність елементів, які характеризують соціальну активність населення цього регіону і рівня його соціального захисту, використання яких спрямоване на досягнення соціальних цілей адміністративного утворення. Такий підхід забезпечує найбільш сприятливі умови життєдіяльності населення і розширені права відтворення людини як особистості і продуктивної сили. Соціальний потенціал регіону складається з потенціалів осіб і відповідних передумов, які здатні забезпечити синергетичний ефект впливу через соціальні відносини, мережі, зв'язки, процеси.

Аналіз наукової літератури дає змогу зробити висновок, що формування соціального потенціалу відбувається на нано-, мікро-, локальному та макрорівні. В свою чергу в кожному рівні соціального потенціалу можна виділити такі його види: на нанорівні – індивідуальний і груповий (носіями є індивід, формальні і неформальні об'єднання); на мікро-, локальному та макрорівнях – соціальний потенціал відповідно суб'єкта господарювання, регіону, суспільства (носіями є працівники суб'єкта господарювання, населення регіону, держави) (Коленда, 2014), (Саксельцев, 2005).

Якісні характеристики соціального потенціалу можуть також бути розкриті за допомогою сукупності демографічних, медико-біологічних, професійно-кваліфікаційних, соціальних, психологічних, ідейно-політичних і моральних, науково-технічних ознак.

До основних характеристик, що характеризують соціальний потенціал регіону, відносяться: 1) чисельність населення; 2) половозрастна структура населення; 3) число безробітних; 4) співвідношення сільського і міського населення; 5) абсолютний приріст населення, темпи його зростання і приросту; 6) захворюваність населення; 7) рівень освіти.

При узагальненні теоретичних та методологічних основ щодо формування та використання соціального потенціалу регіонів в Україні було обґрунтовані вихідні положення щодо його перетворення в соціальний ресурс, який може обмінюватися на інші ресурси, з вигодою використовувати в різних ситуаціях і примножувати за рахунок участі в соціальних мережах (Бова, 2003). Також було визначено механізми активізації цих процесів. Вони зводяться до наступного: забезпечення розвитку людського потенціалу; врахування особливостей українського суспільства у формуванні соціального потенціалу; підвищення життєвого капіталу людини, покращення здоров'я, підвищення тривалості життя; підтримка стабільних процесів кількісного та якісного відтворення трудового та людського потенціалу, стійкого зростання людського, соціального та інтелектуального капіталу; підвищення освітнього, професійного та соціально-культурного рівнів; створення умов та можливостей для безпечного та гідного існування; забезпечення життєздатності суспільства на умовах досягнення високого рівня та якості життя населення; розвиток здібностей для захисту своїх прав, свобод, гарантій; створення умов вибору людини у всіх сферах суспільного життя; збільшення цивільної активності; забезпечення підпорядкування формуванню та використанню соціального потенціалу сталого розвитку; забезпечення демократизації процесу сталого розвитку та формування взаємної відповідальності за його проблемами.

Ґрунтуючись на деяких концептуальних положеннях, соціальний потенціал розглядається як фактор і умова досягнення певного рівня сталого розвитку. У зв'язку з цим еволюція методології її оцінки базується на наступних основних принципах:

1. Соціальний потенціал як сукупність ресурсів на стадії її формування визначає засоби досягнення цілей сталого розвитку.

2. Соціальний потенціал на етапі реалізації показує ефективність використання соціальних ресурсів для забезпечення сталого розвитку.

3. Що стосується ефективності використання соціальних ресурсів масової інформації для сталого розвитку, а також статистичної інформації, то вона повинна враховувати суб'єктивну оцінку, яка вимагає включення соціологічної інформації при визначенні відповідних підіндексів і при побудові інтегрального показника (Лібанова, 2014, с. 110-111).

Узагальнення підходів щодо визначення соціального потенціалу регіону дозволило авторам зробити такий висновок: соціальний потенціал регіону – це набір певних елементів, що відповідають за якість життя населення, визначають активність населення у всіх сферах життєдіяльності та забезпечують досягнення найбільшх соціальних результатів.

Для того, щоб зрозуміти особливості оцінки соціального потенціалу, необхідно зрозуміти природу його вимірювання. Соціальний потенціал регіону не має чітких кількісних критеріїв та інструментів вимірювання (Дубішев, 2011).

При формуванні соціального потенціалу регіону увагу потрібно звернути на наступне: ефективна демографічна політика; пропагування інституту сім'ї, планування народжуваності; ефективна соціальна політика й політика зайнятості; розширення соціальної інфраструктури регіону та стимулювання її розвитку; зростання обсягів соціальних інвестицій; підвищення якості надання соціальних послуг; удосконалення соціальних стандартів і контроль за їх дотриманням; створення сприятливих умов для формування регіональних соціальних мереж; збереження та примноження національних традицій.

Для оцінки стану розвитку соціального потенціалу використовуються кількісні показники, що включають офіційні статистичні данні та суб'єктивні оцінки, які визначаються на підставі суб'єктивної оцінки респондентів через соціологічні дослідження.

Групування показників оцінки соціального потенціалу за факторами впливу представлено на рис. 1.

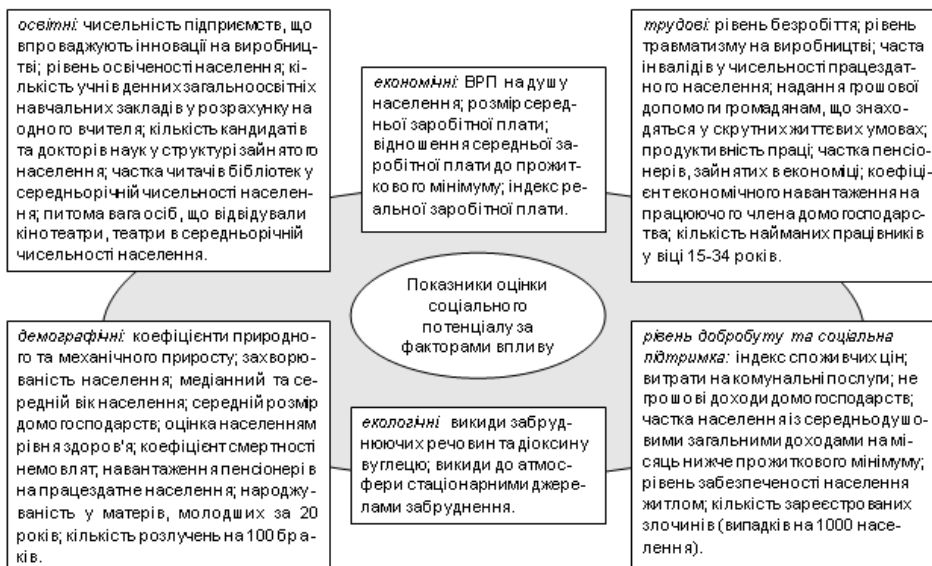

Рис. 1. Структура показників оцінки соціального потенціалу за факторами впливу [Structure of indicators of social potential assessment of factors of influence]

Джерело: складено автором.

Вивчення розвитку соціального потенціалу поділяється на певні послідовні етапи (рис. 2).

Дані Державного комітету статистики України дозволили визначити такі тенденції. За показниками економічних факторів встановлено, що найвищий рівень розвитку у цій сфері за підсумками 2017 року стало місто Київ. В першій трійці за економічними показниками опинились Харківська та Чернівецька області, які розділили друге і третє місце відповідно. Четверте місце посіла Івано-Франківська область. П'ятірку лідерів замикає Дніпропетровська

область. Найнижчий рівень значення економічного показника мають Запорізька, Луганська, Полтавська, Київська (група з середнім рівнем) та Одеська, Миколаївська, Львівська, Сумська, Черкаська, Рівненська, Вінницька, Кіровоградська, Хмельницька, Житомирська, Волинська, Закарпатська, Тернопільська, Чернігівська та Херсонська області (група з низьким рівнем). Для цих регіонів характерним є низький рівень ВРП на душу населення, найнижче співвідношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму (Офіційний сайт об'єднання організацій роботодавців України, 2018), (Офіційний сайт Державного комітету статистики України, 2018).

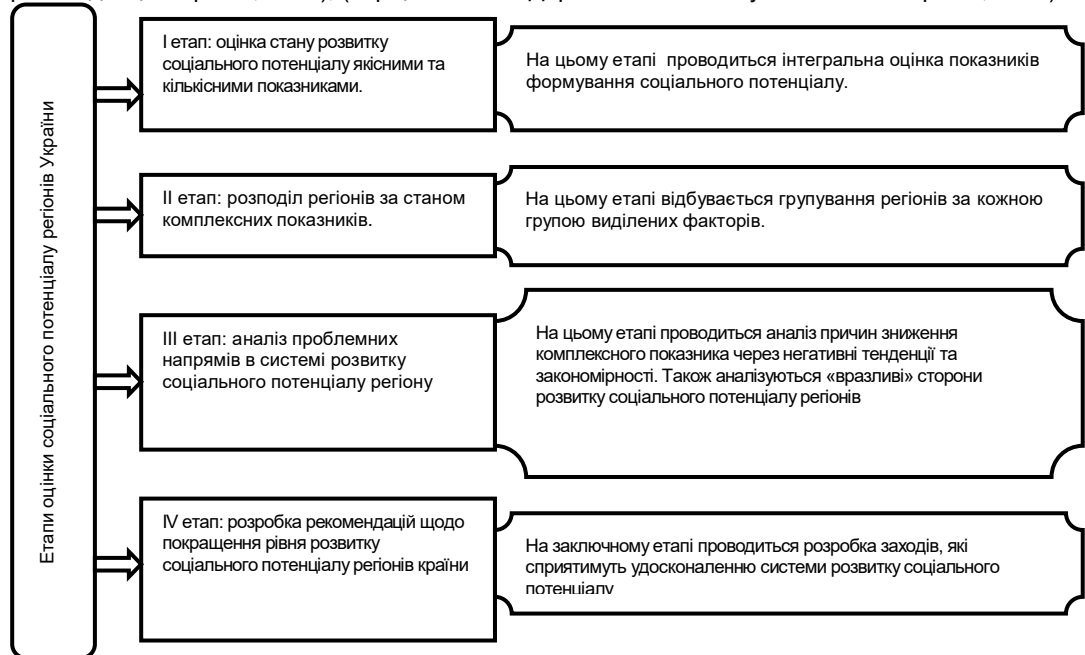

Рис. 2. Етапи оцінки соціального потенціалу регіонів України [Stages of assessment of social potential of regions of Ukraine]

Джерело: складено автором.

Найважливішими показниками демографічного стану країни є чисельність. Чисельність населення як України, так і її регіонів постійно змінюється. Ці зміни відбуваються внаслідок природного руху, його динамікою народжуваності і смертності, а також завдяки міграційним процесам - переміщенню людей з одних регіонів у інші та за межі країни. Населення України, в цілому, у 2012 році становило - 45633,6 тис. осіб, у 2013 - 45553,0 тис. осіб, у 2014 - 45426,2 тис. осіб, у 2015 - 42929,3 тис. осіб, у 2016 - 42760,5 тис. осіб та у 2017 – 42584,5 тис. осіб без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

За даними Державної служби статистики, за період 2012 – 2017 роки, населення всієї України зменшилось від 45 млн. до 42 млн. чол. через велику смертність, виїзд за кордон та складне політичне становище в країні (рис. 3). Різке зменшення населення на кінець 2014 р. початку 2015 р. пов'язано з погіршенням політичного та економічного становища в країні та загострення воєнного конфлікту на Донбасі.

Динамічне скорочення чисельності населення обумовлено цілим рядом ключових факторів, серед яких найбільш важливими слід вважати низький рівень народжуваності, що обумовлено, в свою чергу, соціально-економічними чинниками. Ця ситуація передбачає розроблення концепції підвищення тривалості життя населення, для чого необхідно сформулювати концепцію здорового способу життя, активно здійснювати її за допомогою стимулів і адміністративних механізмів.

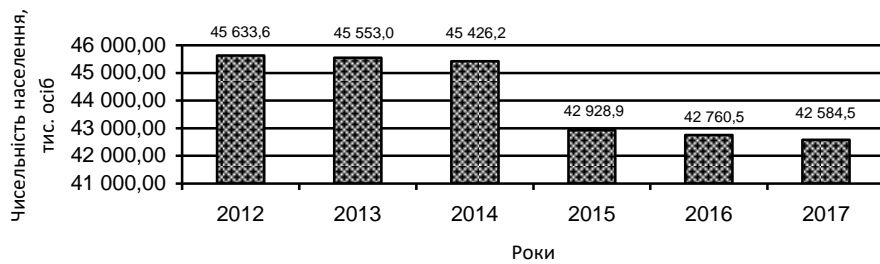

Рис. 3. Населення України 2012-2017 рр.(без урахування АР Крим, частково Донецької та Луганської областей), тис. чол. [The population of Ukraine for 2012-2017 (excluding the Crimean Autonomous Republic, partly Donetsk and Luhansk oblasts), thousand people]

Джерело: складено автором на основі (Офіційний сайт Державного комітету статистики України, 2018)

Скорочення чисельності населення в Україні відбувається через перевищення рівня смертності над народжуваністю, еміграцією в сусідні країни, а також через економічне та політичне становище України.

Чисельність і склад населення України коливається не тільки за рахунок міграції, а і природним рухом – зміни в народжуваності і смертності без механічного руху. Населення зростає за рахунок природного приросту населення, тобто переважна кількість народжень над кількістю смертей щорічно. Воно може знижуватися через депопуляції і навпаки (рис. 4).

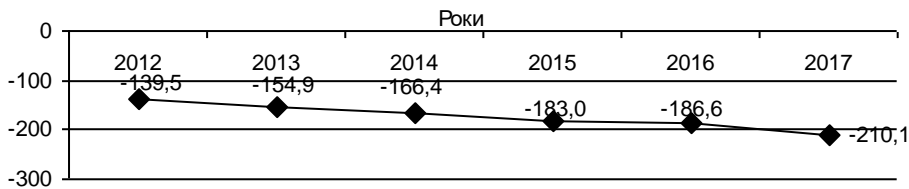

Рис. 4. Рівень приросту природного руху населення по всім регіонам України 2012-2017 рр., тис. чол. [The level of growth of natural population movement in all regions of Ukraine for 2012-2017, ths. People]

Джерело: складено автором на основі (Офіційний сайт Державного комітету статистики України, 2018)

Згідно проведеного аналізу можна стверджувати, що майже всі регіони України мають від’ємний приріст природного руху населення. Депопуляція населення України спричинена й іншими різноманітними факторами, а саме несприятливими умовами для материнства, низьким соціальним рівнем життя населення, високою смертністю, що пов’язана з нездоровим способом життя. Все це спричинило до того, що протягом останніх 20 років Україна втратила майже 7 млн. громадян.

Одним з головних факторів, які характеризують соціальний потенціал регіонів є освіта. Вона грає дуже важливу роль, так як завдяки якості та професійності цього фактору формується майбутнє країни. Динаміку зміни кількості загальноосвітніх закладів в Україні у період з 2012 по 2017 роки представлено на рис. 5.

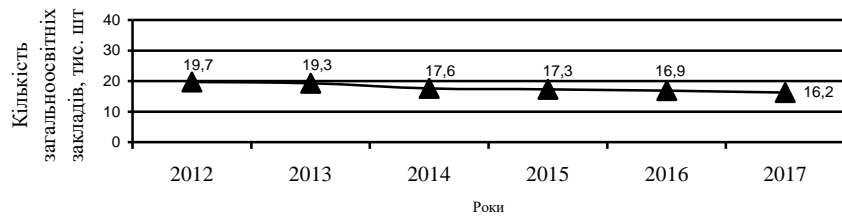

Рис. 5. Кількість загальноосвітніх закладів в Україні за 2012 – 2017 роки (на початок навчального року; тис.). [Number of general educational establishments in Ukraine for 2012 - 2017 (at the beginning of the academic year; thousand)]

Джерело: складено автором на основі (Офіційний сайт Державного комітету статистики України, 2018)

Хоча останнім часом спостерігається помітна тенденція до скорочення кількості навчальних закладів в Україні, але у порівнянні з європейською освітньою системою є занадто великою.

За висновками європейських експертів, Україна має чітку конкурентну перевагу – високий рівень освіти, науки та культури населення. При порівнянні рейтингів Світового економічного форуму українська освітня система визнана краще за російську, німецьку, італійську, польську, китайську та турецьку.

При оцінюванні глобального індексу конкурентоспроможності у 144 країнах світу за окремими складовими Україна посіла за рівнем професійної підготовки та освіти – 40 місце, за інноваціями – 81, за технологічною готовністю – 85 місце. У цілому Україна покращила свою позицію на 8 пунктів і становила 76 місце в 2014 – 2015 році проти 84 у 2014 році. Але починаючи з 2015 року Україна почала втрачати позиції у глобальному рейтингу країн світу за показником економічної конкурентоспроможності. На сьогодні Україна займає 81 місце серед 137 країн світу (Незалежне Інтернет-видання, 2018).

Освітній рівень соціального потенціалу регіонів України дає високі показники рівня освіченості населення, високу кількість учнів загальноосвітніх закладів у розрахунку на одного вчителя та велику кількість викладачів, що мають науковий ступінь у розрахунку на 10 000 студентів, частки інноваційно активних підприємств. Найбільшими їх значення є в м. Києві (група з високим рівнем) та у Харківській, Одеській областях (група з середнім рівнем) (Панкова, 2014).

Критичними є показники грамотності населення (у Херсонській – 52,2%, Рівненській – 56,7%, Закарпатській – 57,3% областях), кількості кандидатів та докторів наук серед викладачів (Рівненська – 0,004%, Волинська – 0,005%, Тернопільська – 0,005%, Кіровоградська – 0,006%, області), рівень фізичної активності населення (Кіровоградська, Чернігівська, Житомирська, Тернопільська, області) та частка осіб, що відвідують театри та кінотеатри (Кіровоградська, Рівненська, Закарпатська області) (Панкова, 2014).

Невід'ємною частиною ринку праці є безробіття. Це складне, багатовимірне явище. Безробітні, разом із працівниками, формують робочу силу країни. У реальному економічному житті безробіття є перевищенням пропозиції над попитом на робочу силу. Безробіття породжує як чисто економічні проблеми – зниження валового національного продукту, а також соціальні – бідність, злочинність, соціальні хвилювання. Тому політика уряду щодо боротьби з безробіттям повинна бути спрямована на досягнення повної зайнятості. Однак сезонне безробіття в Україні в значній мірі впливає на продуктивність праці, особливо населення в сільській місцевості. Що стосується структури незайнятого населення, то на протязі 2012 – 2017 рр. в Україні показники безробіття серед міського населення вище, ніж серед сільського, а серед жінок вище, ніж серед чоловіків. Таку динаміку можна пояснити тим, що влітку у сілі роботи більше, ніж взимку, а чоловіки, які офіційно не працевлаштовані влітку, зайняті сезонними роботами і не офіційно працюють в різних галузях народного господарства, зокрема в будівництві.

В Україні (за винятком тимчасово окупованих територій Криму, Донецької та Луганської

областей) в 2017 році рівень безробіття в порівнянні з попереднім періодом дещо знизився і склав 1,5%. У березні 2017 року Державною службою зайнятості було зареєстровано 406,8 тис. безробітних (в порівнянні з 439,3 тис. у лютому 2017 р.). Таким чином, число безробітних скоротилося на 32,5 тис. осіб. У той же час 332,8 тис. офіційно зареєстрованих безробітних отримували допомогу по безробіттю, яка становила у березні 2017 року 2028 грн., що на 105 гривень більше, ніж у лютому. Серед міського населення зареєстровано 222,9 тис. безробітних, тоді як серед сільського населення - 183,9 тис. осіб (РБК-Україна, 2018).

Рівень безробіття України зростає з кожним роком, це відбувається за рахунок скорочення робочих місць, зменшення кількості виробничих підприємств, погіршення стану здоров'я громадян через екологічну ситуацію в країні. Низькі рівні безробіття у великих містах, а навколо них, адже там зосереджена більша кількість робочих місць. Найнижчий рівень безробіття – у Чернівецькій, Волинській та Миколаївській областях, що пояснюється невеликим рівнем травматизму на виробництві та найменшими рівнями навантаження на працюючого члена сім'ї. Відстаючими в сфері трудового розвитку є Сумська, Київська, Івано-Франківська, Тернопільська, Черкаська, Рівненська, Львівська, Харківська, Полтавська, та Луганська області (рівень нижчий за середній) та Донецька, Хмельницька та Житомирська, для яких характерно найвище значення показників травматизму на виробництві, рівня надання соціального захисту, високий рівень безробіття.

Поточний рівень добробуту регіонів України є фактором, який стримує людський розвиток або сприяє йому, створюючи додаткові стимули або обмежуючи можливості індивідів та населення в цілому щодо реалізації активної соціальної поведінки. Нині недостатньо дослідженою є система показників рівня добробуту та динаміка добробуту населення регіонів України, що обумовлює необхідність подальшого вивчення закономірностей зміни рівня добробуту з метою розробки дійових заходів соціальної політики.

Дослідження групи факторів рівня добробуту населення регіонів України в середньому за 2012-2017 рр. дозволило визначити такі ключові проблеми в цій сфері, як:

- незадоволення від отриманих доходів населення (характерно для Сумської – 75,2%, Закарпатської – 67,8% та Херсонської – 64,7% областей);

- низький рівень забезпеченості населення житлом (Волинська область – 20,7%);

- велика кількість домогосподарств, що не мали можливості отримати соціальну допомогу у разі необхідності (у Закарпатській – 87,2% населення, Чернігівській – 48,4% та Миколаївській – 40,7% областях);

- високий рівень злочинності (характерно для Запорізької – 16 випадків на 1000 населення, Дніпропетровської – 15 випадків областей);

- високий рівень витрат на харчування та комунальні послуги (характерно для Одеської області) (Луценко et al., 2013).

Найбільш соціально захищеним відчуває себе населення Київської та Чернівецької області (група з високим рівнем показника) та Житомирської, Волинської, Кіровоградської, Полтавської, Тернопільської, Івано-Франківської та Чернівецької областей (групи з середнім значення показника).

Причини низького рівня добробуту регіонів України наступні: незбалансований дохід населення, не оптимізовані бюджетні видатки, відсутня спеціалізація вітчизняного бізнесу, недостатній рівень якісної освіти, медичного обслуговування та належного рівня життя.

Важливою складовою соціального потенціалу регіонів України є середньомісячна заробітна плата. Якість життя населення тісно залежить від політики оплати праці в державі. З точки зору соціальної концепції заробітна плата розглядається як частка працівника у національному доході відповідно до кількості та якості його праці, але окрім прожиткового мінімуму вона включає в себе й ще соціальну допомогу. Заробітна плати є головним джерелом доходу як тих, хто працює, так і тих, хто вже втратив працездатність за віком (лежить в основі формування розміру їх пенсії), а тому є важливим чинником формування якості життя людей, виявлення можливостей для розвитку людини, забезпечуючи отримання загальної та професійної освіти, якісного медичного обслуговування і збереження здоров'я, формування загальнокультурних цінностей. Відзначимо, що низький рівень життя зумовлений і несвоєчасною виплатою заробітної плати.

Основними причинами збільшення зарплати у регіонах України є підвищення цін на товари масового споживання, комунальні послуги та зростання мінімальної заробітної плати.

Динаміка зростання середньомісячної заробітної плати по всіх регіонах України за 2012-2017 рр. представлено на рис. 7 (Офіційний сайт Державного комітету статистики України, 2018).

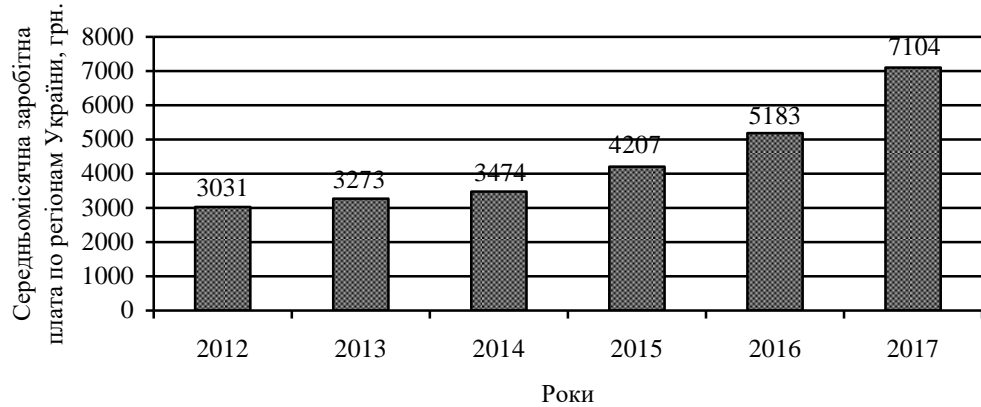

Рис. 6 Динаміка зростання середньомісячної заробітної плати по всіх регіонах України за 2012-2017 рр., грн. [Dynamics of average monthly wage growth for all regions of Ukraine for 2012-2017, UAH]

Джерело: складено автором на основі (Офіційний сайт Державного комітету статистики України, 2018)

Величину мінімальної заробітної плати слід визначати виходячи з концепції соціальної заробітної плати, забезпечуючи її співвідношення із середньою заробітною платою, розміром не менше ніж за стандартами МОП (40-60%) а мірою економічного розвитку - за стандартами ЄС (до 68%).

Як показали дослідження, лідерами майже по всіх основним показникам соціального потенціалу України є – Київська, Харківська та Дніпропетровська області. Ці регіони мають найбільшу кількість населення серед інших, звідси впливає велика кількість підприємств, робочих місць, виробництво продукції, низький рівень безробіття та висока зайнятість. Також дуже малий рівень безробіття серед працездатного населення мають Чернівецька та Волинська області, отже мають достатню кількість робочих місць та галузей виробництва. Додатний приріст природного руху населення мають тільки декілька областей - це Закарпатська та Рівненська та м. Київ, це пояснюється гарною екологічною ситуацією та низьким рівнем захворюваності населення.

При оцінці соціального потенціалу регіону використовуються неспівставні показники, але їх сукупний вплив дозволяє зробити висновки відносно сформованого рівня соціального потенціалу і його диференціації по регіонах України. Високий рівень розвитку мають міста державного значення, а області загалом мають низький та нижчий за середній рівень розвитку. Зважаючи на це, доцільно говорити про необхідність впровадження заходів, що допомогли б досягти вирівнювання цієї ситуації.

Загальна оцінка стану соціального потенціалу регіонів країни показує, що більшість з них відноситься до груп з низьким розвитком (Кіровоградська, Херсонська, Вінницька, Житомирська, Запорізька, Дніпропетровська, Сумська, Львівська, Полтавська, Миколаївська, Івано-Франківська, Хмельницька, Тернопільська області) та нижчим за середній (Волинська, Закарпатська, Черкаська, Чернігівська, Одеська, Рівненська, Чернівецька області). Лідерами в соціальному потенціалі є м. Київ, Дніпропетровська, Київська та Харківська області, що посідають відповідно високі місця.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, в результаті проведеного дослідження авторами було визначено особливості формування, використання соціального потенціалу регіонів України та його оцінка. В процесі аналізу було виявлено нерівномірність формування та використання соціального потенціалу регіонів України: спостерігається високий рівень диференціації з високим та низьким рівнем розвитку соціального потенціалу. Для зміни

цієї ситуації, необхідно розробити заходи, які б могли подолати нерівномірність розвитку соціального потенціалу регіонів України. До таких заходів може бути віднесено:

стимулюючі заходи активізації господарства засновані на побудові ефективної моделі розвитку соціального потенціалу регіонів України з продуманим механізмом державного управління;

необхідно забезпечити фінансову самостійність регіонів за рахунок розмежування компетенції і відповідальності між органами державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання. Це дасть можливість регіонам самостійно вирішувати на які саме заходи направляти кошти для розвитку соціального потенціалу;

необхідно розробити механізм міжрегіонального співробітництва, а це, в свою чергу, дасть можливість розробляти міжрегіональні проекти з залученням внутрішніх та зовнішніх економічних, трудових, інформаційних та соціальних ресурсів.

Звичайно, це не всі заходи, що необхідні при подоланні нерівномірності розвитку соціального потенціалу регіонів, але якщо не зробити і цього – нерівномірність буде тільки збільшуватися.

В подальшому дослідженні пропонується розробити методичний підхід, щодо інтегральної оцінки соціального потенціалу кожного регіону України, оскільки розглянуті показники мають свої особливості. Для інтегральної оцінки соціального потенціалу необхідно поєднати різні критерії, які доповнюють один одного, що дасть можливість вибрати правильні рішення у процесі управління розвитком регіонів України.

Література

1. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика. К.: ДУ ІСПСР НАН України, 2014. 776 с.
2. Панкова Л. І. Соціальний потенціал в системі пріоритетів людського розвитку. Донецьк : Б.в., 2011. 20 с. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=163AZYsAAAAJ&hl>
3. Луценко Я. В., Кримова М. О. Соціальний потенціал регіонів України: оцінка та можливості розвитку. 2013. URL: jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1306/1333.
4. Салтан М. П. Проблеми формування соціального потенціалу Вінницької області. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. 2011, №1. URL: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/344.pdf>
5. Прохорова В.М. Соціальний потенціал регіону: методологічні аспекти /В.М. Прохорова // Вісник Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. 2013. Вип.1 (6). Т. 1. С. 217—223
6. Коленда Н. В. Соціальний потенціал: рівні, типи, складові / Н. В. Коленда // Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». Миколаїв, 2014. № 2. С. 952-958. Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/952.pdf>
7. Саксельцев И.Г. Концептуальные основы понятия «человеческий потенциал». Человек. История. Культура: Исторический и философский альманах. Саратов: Поволжская академия государственной службы им. П.А. Столыпина, 2005. № 4. С. 153–160.
8. Бова А. Соціальний капітал в Україні: досвід емпіричного. Економічний часопис XXI. – 2003. № 5. С. 24–37.
9. Дубіщев В. П. Методологічні засади дослідження соціального потенціалу регіону. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2011. Вип. 1. С. 56-62.
10. Офіційний сайт об'єднання організацій роботодавців України. URL: <http://www.businessz.com.ua/news/27/970>
11. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Незалежне Інтернет-видання. Економічний дискусійний клуб. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>
13. Український інформаційний портал РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/uroven-bezrobotitsy-ukraine-marte-ponizilsya-1492611274.html>

References

1. Libanova, E. V., Khvesyuk, M. A. (2014). *Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions: national report*. Kyiv. DU IEPSSR NAN Ukrayiny. (in Ukrainian)
2. Pankova L. I. (2011). *Social Potential in the System of Human Development Priorities*. Donec'k. Retrieved from <https://scholar.google.com.ua/citations?user=163AZysAAAAJ&hl> (in Ukrainian).
3. Lutsenko Y. A. V., Krymova M. O. (2015). *Social potential of the regions of Ukraine: assessment and development opportunities*. Donec'k. Retrieved from jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1306/1333 (in Ukrainian).
4. Saltan M. P. (2011) *Problems of forming the social potential of the Vinnytsia region*. Vinnitsa. Retrieved from <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/344.pdf> (in Ukrainian).
5. Prokhorova, V.M. (2013), *Social potential of the region: methodological aspects*, Visnyk Poltav'skoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Ekonomichni nauky, vol. 1 (6), pp. 217—223 (in Ukrainian).
6. . Kolenda, N.V. (2014), *Social potential: levels, types, constituents*, Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, [Online], vol . 2, available at: <http://globalnational.in.ua/archive/2014/197.pdf> (Accessed 2 Feb. 2014) (in Ukrainian).
7. 7. Sakselcev I.G. (2005), *Conceptual foundations of the concept of "human potential"*, Chelovek. Istoriya. Kultura: Istoricheskij i filosofskij almanah. Saratov. Povolzhskaya akademiya gosudarstvennoj sluzhby im. P.A. Stolypina, № 4. – S. 153–160 (in Russian).
8. Bova A. (2003), *Social capital in Ukraine: the empirical experience*, Kiev. Ekonomichni chasopys XXI, No. 5. – P. 24–37 (in Ukrainian).
9. Dubishev V. P., Prohorova V. M. (2011), *Methodological principles of research of social potential of the region*, Zaporizhzhya. Ekonomichnij visnik Zaporizkoyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. Vip. 1. – S. 56-62 (in Ukrainian).
10. The official site of the Association of Employers of Ukraine. URL: www.businessz.com.ua. Retrieved from <http://www.businessz.com.ua/news/27/970> (in Ukrainian).
11. Official site of the State Statistics Committee of Ukraine. URL: www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
12. Independent Internet publication. Economic Discussion Club. The position of Ukraine in the world ranking according to the index of global competitiveness. Retrieved from <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2> (in Ukrainian).
13. Ukrainian Information Portal of RBC-Ukraine. Retrieved from <https://www.rbc.ua/ukr/news/uroven-bezrobotitsy-ukraine-marte-ponizilsya-1492611274.html> (in Ukrainian).